

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ, НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«Харківський політехнічний інститут»

Е.Г.ПЕНЬКОВА

УКРАЇНСЬКА МОВА

Навчальний посібник

Затверджено редакційно-видавничою
радою університету,
протокол № 1 від 23.06.2011

Харків
НТУ «ХПІ»
2013

УДК 811.161.2 (075)
П25
ББК 81.2 (4 укр.) я7

Рецензенти: *Бондаренко В. В.*, зав. каф. педагогіки, психології та мовної підготовки ХНАДУ;

Снігурова І. І., канд. пед. наук, проф., зав. каф. гуманітарних наук ФМО НТУ «ХПІ»

Пенькова Е. Г.

П25 Українська мова : навч. посіб. / Е. Г. Пенькова. – Х. : НТУ «ХПІ», 2013.
– 280 с.

ISBN

Посібник містить правила з орфографії та синтаксису, які для зручності подано в таблицях. Після правил є тренувальні вправи, лексика яких максимально наближена до наукового й ділового стилів мовлення. Посібник розрахований як на індивідуальну роботу, так і на роботу в аудиторії під керівництвом викладача.

Для викладачів, співробітників, студентів вищих навчальних закладів, а також усіх, хто хоче удосконалити свої знання з української мови.

Табл. 55. Бібліогр. назв. 53

УДК 811.161.2 (075)

ББК 81.2 (4 укр.) я7

ISBN

© Е. Г. Пенькова, 2012.

Передмова

Підготовка висококваліфікованих спеціалістів передбачає не тільки досконале володіння секретами майбутньої спеціальності, а й відповідний рівень гуманітарної культури. Проте часто виникає невідповідність між досконалою професійною майстерністю та низькою культурою мовлення. Всебічно розвинена особистість повинна володіти усім мовним спектром: грамотно писати й говорити, правильно добирати мовновиражальні засоби.

Але з часом виявляється, що тих знань, які були отримані в школі кілька років тому, не вистачає. І тому є необхідність звернутися до посібників. Саме цей посібник і має допомогти відновити або удосконалити знання з української мови. Для того щоб легше й швидше згадати правила, весь основний теоретичний матеріал з орфографії, морфології та синтаксису надається в таблицях. Таблиці супроводжуються певними рекомендаціями, на що саме необхідно читачеві звернути особливу увагу. Це пов'язане як з деякими відмінностями в російській та українській мовах, так і з лексичними або стилістичними особливостями використання тієї чи іншої форми слів. Весь теоретичний матеріал супроводжується тренувальними вправами переважно наукового, науково-популярного й офіційно-ділового стилів.

Сподіваємося, що цей посібник допоможе удосконалити знання з української мови або знайти необхідну відповідь на виниклі сумніви щодо правопису як студентам, так і фахівцям різних галузей.

Автор висловлює щирю подяку рецензентам: докторові педагогічних наук, професору кафедри соціальної педагогіки Харківської державної академії культури Дмитренко Т. О., завідувачеві кафедри педагогіки, психології та мовної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожного університету доценту Бондаренко В. В., завідувачеві кафедри гуманітарних наук НТУ «ХПІ» професорові Снігуровій Т. О. . Особлива подяка за увагу й корисні поради завідувачеві кафедри української, російської мов і прикладної лінгвістики професорові Дубічинському В. В., доценту кафедри Кримець О. М., старшому викладачеві кафедри Лухіній М. Ю., а також асистенту кафедри Дяченко О. В. за технічну допомогу в підготовці посібника.

Будемо вдячні за висловлені зауваження щодо вдосконалення змісту посібника.

Е. Г. Пенькова

Фонетика

1. Співвідношення між звуками і літерами

Сукупність літер (букв), розташованих у встановленому для даної мови порядку, називається алфавітом (від назви двох літер грецького алфавіту – альфа і віта) або абеткою (від назви двох перших літер слов'янського алфавіту – а [а] і б [бе]), або азбукою (від назви перших двох літер старослов'янського алфавіту – а [аз] і б [буки]).

В українському алфавіті 33 літери. Порядок розташування закріплений традиційно.

Укр. літери	Рос. літери	Укр. літери	Рос. літери
Аа	Аа	Нн	Нн
Бб	Бб	Оо	Оо
Вв	Вв	Пп	Пп
Гг	Гг	Рр	Рр
Ґґ	-----	Сс	Сс
Дд	Дд	Тт	Тт
Ее	Ээ	Уу	Уу
Єє	Ее	Фф	Фф
Жж	Жж	Хх	Хх
Зз	Зз	Цц	Цц
Ии	Ыы	Чч	Чч
Іі	Ии	Шш	Шш
Її	-----	Щщ	Щщ
Йй	Йй	Ьь	Ьь
Кк	Кк	Юю	Юю
Лл	Лл	Яя	Яя
Мм	Мм		

2. Голосні О та А

Ненаголошений голосний **О** ніколи не наближається до **А**. Тільки в деяких словах перед складом з наголошеним він наближається до звуку **У**, особливо у швидкій вимові: *кожух*, (ко^ужу́х), *зозуля* (зо^узу́ля), *голубка* (го^улу́бка), *поділля* (по^уділ'а).

У деяких словах можливе сплутування звуків **О** та **А**. Тут треба пам'ятати:

а) вимовляємо і пишемо **А** після **Г, К, Х** перед складом з наголошеним **А** у словах *гаразд*, *гарячий*, *гарячка*, *калач*, *качан*, *хазяїн*, *халява*, а також у слові *багато* й похідних *багач*, *багатир*;

б) в інших випадках вимовляємо і пишемо **О**: *богатир* (силач, веле-
те́нь), *коми́ш*, *кропи́ва*, *крохма́ль*, *монасти́р*, *ота́ман*, *пога́ний*, *пого́н*,
слов'яни, солда́т, коза́к.

Вправа 1. *Чітко вимовляйте голосні звуки О та А.*

Голова́, сова́, доба́, уго́да, сама́, слова́, нака́з, роса́, молоко́;

Уго́да, озна́ка, раху́нок, моро́ка, осно́ва, розмо́ва, поса́да, воро́на, во-
лосо́к.

Вправа 2. *Слідкуйте за правильною вимовою ненаголошеного О.*

Коза́к, грома́да, поса́да, о́ко, пра́во, нагоро́да, ко́ло, розмо́ва, дода́ток,
голо́ва, кома́нда, сторо́на, заборо́на, полотно́, пого́да, со́лодко, во́гось,
кова́ль, ко́вто́к, госпо́дар, соба́ка, на́товп, доро́га, зо́лото, додо́му, ва́жко,
горо́д, вона́, дозво́лити, зо́лотий, вози́ти, мото́р, додо́лу, Донба́с, по-
доро́жній, подя́кувати, поже́жа, доба́, допо́мога, боро́тися, водола́з,
вожа́тий, воло́дар, добро́.

Вправа 3. *Вимовляйте слова, звертаючи увагу на наголос.*

Сло́во, зако́н, до́каз, мабу́ть, молоко́, коро́ва, голо́ва, зго́да, уго́да,
раху́нок, ра́нок, зо́лото, го́лос, кова́ль, сторо́на, сосна́, вро́да, пра́во, поса́да,
со́да, грома́да, госпо́дар, на́товп, соба́ка, дода́ток, во́гось, да́вно, а́бо.

Вправа 4. *Прочитайте російські та українські слова, дотримуючись
правильної вимови ненаголошеного звуку О. З'ясуйте відмінність в обох
мовах.*

Російська мова	Українська мова
Вода	Вода
Голова	Голова
Болото	Болото
Голосовать	Голосувати

Продовження таблиці

Дорогой	Дорогий
Молодой	Молодий
Водопад	Водоспад
Огород	Город

Вправа 5. Прочитайте вголос українські та російські слова, запам'ятайте їх написання.

Українська мова	Російська мова
А	О
Багатий	Богатый
Багатство	Богатство
Гарячий	Горячий
Хазяїн	Хозяин
Качан	Кочан
Хазяйський	Хозяйский
О	А
Робота	Работа
Розбити	Разбить
Розвалити	Развалить
Розв'язати	Развязать
Розкинути	Раскинуть

Вправа 6. З'ясуйте відмінність у вимові російських та українських слів. Прочитайте українські та російські слова, слідкуючи за вимовою.

Українська мова	Російська мова
Прохолода	Прохлада
Насолода	Наслаждение
Хоробрий	Храбрый
Дорогоцінний	Драгоценный
Охорона	Охрана
Ворог	Враг
Головний	Главный

Вправа 7. Ненаголошений *О* перед наступним *У* вимовляйте з невеликим наближенням до *у*, як *о^у*.

Го^улубка, ко^ужух, то^уму, ко^улун, ко^уму, ць'о^уму, ро^убл'у, ро^узумний, по^учути, го^утуватися.

Вправа 8. *Прослухайте скоромовку, запишіть її за викладачем, прислухаючись до вимови.*

Коли калина зацвіта, весна квітує золота;
Коли калина червоніє, осінній вітер тихо віє.

Вправа 9. *Перевірте, чи правильно Ви записали скоромовку.*

Вправа 10. *Прочитайте скоромовку вголос, чітко вимовляючи голосні.*

Вправа 11. *Повторюйте скоромовку стільки разів, щоб Ви вільно себе почували у вимові голосних О та А.*

Вправа 12. *Прослухайте скоромовку, запишіть її за викладачем, прислухаючись до вимови.*

Справ Одарка мала чимало.

Вправа 13. *Перевірте, чи правильно Ви записали скоромовку.*

Вправа 14. *Повторюйте скоромовку, поступово прискорюючи темп.*

Вправа 15. *Прослухайте українську народну пісню на слова К. Думитрашка. Повторюйте за викладачем. Вивчіть її.*

Чорнії брови, карії очі
Темні, як нічка, ясні, як день!
Ой очі, очі, очі дівочі.
Де ж ви навчились зводить людей?
Вас і немає, а все Ви мов тут.
Світите в душу, як дві зорі.
Чи в вас улила якась отрута?
Чи, може, справді ви знахарі?
Чорнії брови – стрічки шовкові.
Все б тільки вами я любувався.
Карії очі, очі дівочі.
Все б тільки я дивився на вас:
Чорнії брови, карії очі!
Страшно дивитись під час на вас.
Не будеш спати ні в день, ні в ночі.
Все будеш думать, очі, про вас.

Вправа 16. *Перевірте, чи можете ви записати її по пам'яті.*

3. Голосні звуки И та І

В українській мові давньоруські звуки И та Ї злилися в один звук И: у давньоруській мові було *дымь, диво*, в українській – стало **дим, диво**. Звук І, що є тепер в українській мові, виник на місці давньоруських звуків О, Е, Ї: у давньоруській мові було *рокъ, осень, лето*, в українській стало *рік, осінь, літо*.

Вправа 1. *Читайте слова, чітко вимовляючи кожний звук.*

Місяць, верші́на, комісі́я, бі́тва, кабіне́т, гірні́к, ягідка, чита́льня, пиро́гі, ви́шні, рі́чка, семіна́р, робітні́к, чийжи́к, похі́д, ши́бці, чистота́, афі́ша, гірчи́ця, кіломе́тр, кіло́к, кипля́чий, кіптя́ва, вітамі́н, життя́, віте́р.

Вправа 2. *Читайте слова. Слідкуйте за наголосом.*

мило	роки́	дити́на
ти́хо	ві́ки	годи́на
ти́ша	завжди́	хвили́на
ми́ша	якби́	люди́на
пиво́	коли́	росли́на
ди́во	батьки́	доли́на
ми́то	режи́м	хати́на
кри́за	складни́й	верши́на

Вправа 3. *Зверніть увагу на те, що звук И і під наголосом, і в ненаголошеному складі проявляється однаково. Прочитайте, чітко вимовляючи голосні.*

мудрий	новий	далекий
власний	чужий	холодний
чесний	сумний	законний
зайвий	значний	блакитний

Вправа 4. *Запам'ятайте, де знаходиться наголос в іменниках жіночого роду в називному відмінку. Прочитайте слова.*

Вулиця́, горлиця́, крамни́ця, племінни́ця, різни́ця, пшени́ця, суні́ця, лиси́ця, світли́ця, паляни́ця, таємни́ця.

Вправа 5. *Читайте. Повторюйте. Вивчіть.*

а) Де ти бродиш, моя доле?
Не докличусь я тебе ...

(Народна пісня)

б) Не журись, коли недоля
В край чужий тебе закине!
Рідний край у тебе в серці...

(Леся Українка)

Вправа 6. *Читайте, вимовляйте звук І.*

Ліс, він, сім, ні, ніж, гнів, Львів, хліб, дід, двір, всі, лід, сіль, вхід, твір, міст.

Вправа 7. *Читайте, слідкуючи за наголосом.*

Кві́тка, о́скі́л, стіна́, я́кість, сві́тло, вгору́, віно́к, за́хід, північ, то́рік,
літа́к, раді́сть, півень, Берлі́н, гіга́нт, у́спіх, півде́нь, папі́р, кріпа́к, до́кір,
рі́чка, горі́х, Ілля́, по́тім, жі́нка, загі́н, Дніпро́, о́стрів, мрія́, засі́в, пісо́к,
кі́лькість, мі́сто, заслі́н, ві́кно, о́сінь, ві́тер, засті́й, ві́дро, о́чі, лі́нія, осві́та,
міні́мум, залі́зний, підсумо́к, суспі́льний.

Вправа 8. *Читайте. Слухайте викладача. Чітко вимовляйте склад з наголосом на І, а після нього – склад з ненаголошеним І.*

Скі́фи, наді́йний, ні́би, надмі́рний, лі́ки, наві́ки, ві́ник, спо́кійний, бі́лий, приві́тний, рів́ний, потрі́бний, схі́дний, солі́дний, скі́льки, сумлі́нний, пі́льги, відмі́нний, мі́тинг, пості́йний.

Вправа 9. *Чітко вимовляйте ненаголошений склад з І та наголошений склад з І:*

а) іті́, візі́т, рі́зкий, гі́ркий, мі́цний, рі́дкий, сі́льський, слі́пий;
б) білі́зна, рі́зниця, лі́чити, сві́тити, смі́ливий, крі́пити, зміні́ти, дрі́б-
ни́ця, спі́дниця, клі́тина, лі́нівий, рівні́на, спі́шити, хлі́біна, щі́ліна.

Вправа 10. *Напишіть під диктовку слова у два стовпчики (в один – з літерою І, в другий – з літерою ІІ).*

Вправа 11. *Перевірте, чи правильно ви виконали попередню вправу.*

Перший стовпчик: висно́вок, помилка́, викли́к, вими́кач, боржні́к,
житло́, пози́ка, збитки́, звичка́, витрати́, виклад, провина́, люти́й.

Другий стовпчик: власні́сть, варті́сть, закономі́рність, зустрі́ч, вітан-
ня́, сі́чень, квіте́нь, ні́защо.

Вправа 12. *Слухайте викладача. Повторюйте. Зверніть увагу на чергування: а) Е-И, О-А перед складом з А; б) у відкритому й закритому складах О, Е (Є)-І(І)*

Беру – вибираю, терти – витираю, стелю – вистилаю, ломити – ламаю, уклонитися – кланятися, гонити – ганяти; річ – ре-чі, корів-ник – коро-ва, подвір'я – дво-ра, осінь – осе-ні, Чугуїв – Чутує-ва, Львів – Льво-ва, Київ – Киє-ва.

Вправа 13. *Прочитайте. Вставте пропущені букви. Після виконання перевірте правильність написання слів за орфографічним словником.*

Сп...нити, д...ктант, тр...мтіти, г...н...рал, ч...р...да, ч...бр...ць, дж...р...ло, х...мерний, п...ч...ніг, тр...мати, бл...щати, експер...мент, біл...с...нький, вікон...чко, л...ман, здр...гатися, п...чатка, чорн...бр...вий, м...тушня, р...жим, ц...стерна, доб...руся, доб...ратися, д...р...в'яний, гл...бінь, менш...нький, завм...рати, д...ржати, ж...рдина, ч...р...вик, л...дацюга, ст...ж...чка, н...сти, хв...лина, потр...бувати, м...дальйон, ан...кдот, сх...лятися, бр...зент, романти...ка, тол...рантний.

Вправа 14. *Читайте вголос, чітко промовляючи голосні звуки.*

Розумна голова, коротка команда, міцна оборона, обов'язок кожного, тисяча доріг, хороша погода; зелене поле, прибережні лози, нелегка переправа, дерева шелестять, кленовий листок, степова далеч, з року в рік, з бою в бій, з боку в бік, радість без радості, з осенів осінь; оженився нежонатий, повечеряв звечора, чорна чернетка, чотири четверги, кров – кривавий, грім – грому – гримить, дрож – дрижати, глотка – глитати, лід – льоду, рів – рову; корінь – кореня, ремінь – ременя, камінь – каменя, щебінь – щебеню, струмись – струменя.

Вправа 15. *Читайте вголос, слідкуючи за вимовою голосних та інтонацією. Вивчіть вірш напам'ять.*

Хто я була, самотня і сумна, –
Галузка із обдертою корою.
А ти припав губами крадькома –
І стала я сопілкою дзвінкою.

Твоя жага вселила в мене звук,
І я весняним повноводдям марю,
І жду, і жду твоїх гарячих рук,
Воскресла й світла, чуєш, сопілкарю!

(Л. Клименко)

Вправа 16. *Читайте вголос. Чітко вимовляйте звуки. Перекладіть вірш російською мовою.*

Ударив грім – і небо розкололось,

Сховався обрій за стіною зливи.
Почувши урагану дужий голос,
Захвилювались, задрижали ниви.
А зараз тиша. Золотом налиті
Лани достатком і спокоєм віють –
Осколками небесної блакиті
Волошки серед поля голубіють...

(Ю. Стадниченко)

Вправа 17. Прочитайте текст вголос, чітко вимовляючи голосні. Перекажіть текст.

Осика

Осика вважалась у народі особливим, проклятим деревом. Кажуть, коли Богородиця з немовлям Ісусом тікала від царя Ірода, то ховалась від погоні під деревами. І всі дерева стояли тихо, не шелеснувши, лише на осичі дрібно тріпотіло листя. За цей гріх Бог прокляв її. Пізніше на дереві повісився Іуда-апостол, що зрадив Христа. І тепер уже довіку тремтить листом: од жаху за скоєне. За народними повір'ями осика була сильним відворотним засобом од нечистої сили, кілок з осичини забивали на воротах під Зелені свята (од відьми), а потім, щоб не велось у господі нічого лихого, закидали його на горище. Щоб утратив свою лиховісну силу упир чи відьмак, в його могилу забивали той же осиковий кіл.

(Г. Бондаренко)

Вправа 18. Прочитайте вголос текст. Чітко вимовляйте звуки. Перекажіть текст.

Десь зовсім близько від них невгамовно виводив свою пісню соловейко. Спершу, коли починав заливатися, здавалось, що у горлечку в нього билася маленька співуча намистинка. Короткий свист – і ось вона уже вискакувала з дзьобика і стрімко летіла над лісом, а за нею вискакували такі ж самі намистинки, і всі вони нанизувалися у довгий невидимий разок. Потім нитка на тому разку рвалась, і намистинки падали в лунке озеро. Соловейкові жаль ставало їх, і він заходжувався ойкати, схлипувати. Швидко заспокоївшись, розщедрювався і без жалю розсипав навкруги коштовності: камінці -самоцвіти, янтареві бусинки, червоні корали, срібні сережки, золоті колечка. А як не ставало їх, радісно дзвонив у прозорі кришталеві дзвоники, що висіли поряд на гілочці.

4. Літера Ї

Літери ї немає в російському алфавіті. Вона читається як [йі].

Вправа 1. Слухайте викладача і повторюйте.

Їжак, їжа, країна, Україна, руїна, Київ, поїзд, їдальня, їх, її.

Вправа 2. *Слухайте, читайте, вимовляйте. Зверніть увагу на вимову І після голосних та після приголосних.*

Заїхати, вибоїна, іудаїзм, з'їзд, під'їхати, солов'ї, об'їстися, від'їжджати, Мар'їно.

Вправа 3. *Прочитайте й запам'ятайте форму родового відмінка деяких жіночих імен. Повторюйте за викладачем.*

Марія – Марії, Надія – Надії, Юлія – Юлії, Євгенія – Євгенії, Анастасія – Анастасії, Валерія – Валерії.

Вправа 4. *Слухайте викладача, повторюйте. Зверніть увагу на відмінність в утворенні деяких жіночих імен по батькові.*

Олександр – Олександрівна, Аким – Якимівна, Анастас – Анастасівна, Панас – Панасівна, Валентин – Валентинівна, Віктор – Вікторівна, Григорій – Григорівна, Дмитро – Дмитрівна, Ігор – Ігорівна, Кирило – Кирилівна, Лев – Львівна, Андрій – Андріївна, Олексій – Олексіївна, Анастасій – Анастасіївна, Віталій – Віталіївна, Геннадій – Геннадіївна, Георгій – Георгіївна, Єрмолай – Єрмолаївна, Ісай – Ісаївна, Матвій – Матвіївна, Микола – Миколаївна.

Вправа 5. *Уважно читайте, порівнюючи написання і вимову деяких займенників російською та українською мовами.*

Російська мова

чей – (на) чьѐм
чья – чьѐй
чьи – чьих, чьими
она – еѐ
ей – к ней
они – их, им
твой – твоим
твоя – твоей
твои – твоих, твоим
эта – этой
вся – всей
мой – моим
моя – моей
мои – моих
та – той

Українська мова

чий – (на) чиїм
чия – чиєї
чий – чиїх, чиїми
вона – її
її – до неї
вони – їх, їм
твій – твоїм
твоя – твоєї (твоїй)
твої – твоїх, твоїм
ця – цієї (цій)
уся (вся) – усієї (всієї)
мій – моїм
моя – моєї (моїй)
мої – моїх
та – тієї, тої (розм.)

Вправа 6. Прочитайте чітко вголос текст пісні.

Козак од'їжджає, дівчинонька плаче:
«Куди їдеш, козаче? Козаче-соболю,
Візьми мене із собою на вкраїну далеку!»
«Дівчинонька мила, і що ж будеш робити
На вкраїні далекій? – «Буду хусти прати,
Зеленого жита жати». «Дівчинонька мила,
Що ж будеш ти їсти на вкраїні далекій?» –
«Сухарі з водою, аби, серце, із тобою на вкраїні далекій!»

5. Голосні Е та Є

Голосний [e] під наголосом вимовляйте чітко й виразно. Стежте, щоб звук [e] був достатньо відкритий. Для цього при його вимові широко розкривайте рот. Приголосний перед [e] вимовляйте твердо.

Ненаголошений [e] вимовляйте з наближенням до [и], як [e^и]. Цьому допомагає дуже ослаблена ненапружена вимова [e]:

[ze^имл'á], [se^илó], [pe^иró], [be^иréзa].

Вправа 1. Прочитайте подані нижче слова, слідкуючи за вимовою:

- а) де, без, весь, геть, десь, але, вже;
- б) берег, тема, серце, двері, легко, меблі, небо, перший, серед, серпень, твердо;
- в) сестра, мета, весна, земля, нема, нехай, село, студент, плече, тепер, четвер;
- г) аптека, сметана, держава, вечера, переказ, лелека, шкарпетки, щоденник, серветка, південний, веселка;
- д) дерево, спереду, вересень, березень, лекція, озеро, селище, весело, мешкати, потужний, начебто.

Вправа 2. Читайте, слідкуючи за вимовою.

Система, кредит, термін, економіка, категорія, проблема, теорія, перехід, процес, вперше, ефект, міністерство, сфера, реформа, енергія, ресурси, механізм, газета, комерція, населення, держава, метод, бізнес, внесок, темпи, рента, стратегія, ретельно, отже, лелека, окремо, корективи, концерн, елемент.

Вправа 3. Запам'ятайте назви:

- весняних місяців – березень, квітень, травень;
- літніх місяців – червень, липень, серпень;

осінніх місяців – вересень, жовтень, листопад;
зимових місяців – грудень, січень, лютий.

Вправа 4. Прочитайте, запам'ятайте.

Согласие, подтверждение – не заперечую, саме так, безперечно.

Отрицание, отказ – не треба, не зможу, це виключено.

Зверніть увагу! Вимовляйте звук [e], позначений літерою Є, як більш закритий звук. У наголошеній позиції він вимовляється як [e^и], а в швидкому темпі – як [e^і].

Вправа 5. Слухайте, читайте, повторюйте за викладачем. Зверніть увагу: буква Є за вимовою відповідає російському звуку [e].

Європа, Євангеліє, єдність, маєток, життєвий, чуттєвий, сміттєпро-
від.

Вправа 6. Порівняйте написання та вимову деяких займенників в обох мовах.

Російська мова

Моё

Моей

Твое

Чьё

Українська мова

моє

моєї

твої

чий

Вправа 7. Слухайте. Читайте. Повторюйте.

а) Як вогонь у серці,

Я несу в майбутнє

Невгасиму мову,

Слово незабутнє.

(Ю. Рибчинський)

б) І смеркає, і світає,

День божий минає.

І знову люд потомлений,

І все спочиває.

(Т. Шевченко)

Вправа 8. Слухайте. Повторюйте. Запам'ятайте. Знайдіть російський відповідник.

Гостре словечко коле сердечко. (прислів'я)

Вправа 9. *Слухайте викладача. Повторюйте скоромовку, поступово прискорюючи темп.*

Летів горобець через верхній хлівець, ніс пуд гороху і нам дав потроху.

Вправа 10. *Слухайте викладача. Повторюйте. Записуйте слова як диктант.*

Вправа 11. *Перевірте, чи правильно Ви записали.*

Верхнє, заднє, останнє, єство (существо), об'єкт, двоє, немає, пропонуємо, дерева, зеленіє, зелене, темно, легко, перекладач, суб'єкт, п'єдестал, В'єтнам, прем'єра, Монтеस्क'є, ін'єкція, Києва, Єгипет, Єрусалим, Чугуєв, збагачується, речення, об'єднаний, синє море, житнє поле, моє село, знає мене.

Вправа 12. *Запишіть прислів'я, уважно слухаючи викладача.*

Вправа 13. *Перевірте, чи правильно Ви записали.*

1. Не вмієш – навчать, не хочеш – змусять. 2. Бджола мала, але й та працює. 3. Хто працює, той працю шанує. 4. Що сьогодні маєш зробити, не відкладай на завтра. 5. Кожна робота легка, коли її охоче робиш. 6. Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше. 7. Світить місяць, та не гріє.

6. Букви Гг та Гг

Буква Гг у більшості слів читається глухо (h):

багато	[баhато]	голова	[hолова]
гудок	[hудок]	гуляти	[hульати]
гиря	[hирья]	дорога	[дороhа]
погода	[поhода]	гай	[hай]

Вправа 1. *Уважно слухайте викладача, повторюйте в паузи, слідкуючи за правильною вимовою звука г (h).*

а) га-, го-, гу-, ге-, ги-, гі-;

б) газ, горб, гурт, геть, гидко, гість, говорити, гора, згода, вимога, торгівля, грудень.

Вправа 2. *Читайте, слухайте викладача, чітко вимовляйте звуки, слідкуючи за наголосом.*

— — —	— — —	— — —	— — —	— — —	— — —
галька голька гайка гілка згода голос гребля	нога дуга двигун глядач гіркий гаразд	голова договір голосний горобець	загадка глибоко	багато угода вимога негайно	гуртожиток гарантія

Вправа 3. *Прочитайте і прослухайте скоромовку. Повторюйте її, поступово прискорюючи темп.*

В горішнику горішина горішками обвішана.

Зверніть увагу!

Буква **Гг** вимовляється як російський звук [г]:

ганок [ганок] – крыльцо;
гуля [гуля] – нарост, шишка на лбу;
гава [гава] – ворона;
грунт [грунт] – грунт;
гвалт [гвалт] – «караул!», гвалт;
гречно [гречно] – учтиво.

Вправа 4. *Слухайте викладача, повторюйте:*

Ганок, гави, грати (решетка), дзига, агрус.

Вправа 5. *Слухайте слова з буквою Г. Повторіть їх за викладачем. Затишіть у зошит.*

Газда (хазяїн), галаган (іскра, горщик, мідяна монета, ікра з білої риби, поплавцець), галера (мор.ист. галера – русск.), глей (клей вишневого, черешневого, сливового дерев'яного; гніт (фитиль в свечі, лампаді), грати (железна решітка), гречний (любезний), гринджоли (сани), гуля (шишка на лбу), гуральня (винокурня), габарит (габарит), галантерея, галаконцерт, галон (спец. галлон).

Вправа 6. *Слухайте викладача, повторюйте за ним, чітко розрізняйте звуки Г та Г і записуйте їх у дві колонки.*

Орган, обсяг, гава, одяг, гребля, торг, грудень, ганок, гадка, могутній, плуг, гудзик, ґрунт, параграф, агітація, горизонт, гатунок, педагог, газета, обґрунтований, генерал, гніт, гвалт, Гданськ – Гданськ, Гете – Гете, Гренландія – Гренландія.

Вправа 7. *а) Прослухайте скоромовку:*

Годувала гава гавенят на ганку, зготувала в горщику гарну запіканку.

б) Вивчіть скоромовку, повторюйте, поступово прискорюючи темп.

в) Уважно слідкуйте за чіткою вимовою Г та Г.

Вправа 8. *Чітко вимовляйте звук [ɣ] у складах і в словах, не оглушуючи в кінці слова. Разом із тим зберігайте ненапружену артикуляцію його.*

Га, го, гу, ге, ги; Галя, багато, газ, галка, газета, гараж, гайка, магазин, загадка; голуб, гості, голова, вогонь, сьогодні; губи, губка, гукати; герой, гетьман, генерал; гиря, ноги, вороги, круги, гинути; багнет, ворог, бульдог, терпуг, плуг, берег, шпиг, батіг, пиріг.

Вправа 9. *Чітко вимовляйте звук [ɣ] у складі сполук приголосних.*

Гвинт, гвіздок, гладко, глес, глибоко, грубо, гвардія, гвоздика, гнати, стегна, Гнат, гном, багно, гнути, багнети, стогне, гнилий, гніздо, гнів.

Вправа 10. *Читайте пари слів, стежачи за вимовою [ɣ] перед [u] та [ɣ] перед [i].*

Гілка – гилка (лапта), дорогі – дорогий, гидко – гірко, тугий – тугі, гиркати (визжать) – гірка, береги – берегів, плуги – плугів, роги – рогів.

Вправа 11. *Прочитайте наведені слова українською та російською мовами.*

Укр.	Рос.	Укр.	Рос.
Гора	гора	губа	губа
Галя	Галя	генерал	генерал
Гиря	гиря	гігант	гигант
Заголовок	заголовок	прогул	прогул
Загриміти	загреметь	вогонь	огонь

Вправа 12. Вставте замість крапок букви Г або І.

1. У ...риця на ...олові ...уля. 2. ...аля ...рається на ...анку дзи...ою. 3. За ...рушею росте а...рус (крыжовник). 4. З хліва долинає ...усячий ...ел...іт (гогот). 5. ...ри...орій за...адав ...анні за...адку.

7. Дифтонги

Для звуків [дж] і [дз] окремих букв немає. Їх позначаємо буквосполученням **ДЖ** і **ДЗ** (сиджу, дзвінкий) і читаємо як один нероздільний звук.

Буквосполучення **ДЖ** і **ДЗ** читаються як два звуки тоді, коли **Д** належить до префікса, а **Ж** або **З** до кореня (переджнивний, підземний, відживати).

Вправа 1. Слухайте, повторюйте за викладачем. Слідкуйте за нероздільною вимовою.

Джміль, джем, дзеркало, дзига, бджола, дзвоник, їжджу, гудзик, Джеря, джаз.

Вправа 2. Слухайте викладача. Повторюйте. Слідкуйте за чіткою і роздільною вимовою букв **ДЖ**, **ДЗ**.

Підземелля, підживити, відзначити, відродження, надзвичайно, підзахисний.

Вправа 3. Порівняйте написання та вимову поданих нижче слів в українській та російській мовах.

Дзеркало – зеркало, дзвін – колокол, джерело – источник, дзвінко – звонко, дзьоб – клюв, дзюркотіти – журчатъ, затверджується – утверждаетъся, народження – рождение, дзвонити – звонитъ, відрядження – командировка.

Вправа 4. Подані нижче слова поділіть на склади й прочитайте самотійно вголос відповідно до цього разом або роздільно.

Дзвінко, відзив, дзвінкий, відзначити, дзвонити, відзвук, дзьоб, віджати, дзюркотіти, підзахисний, джерело, надзелень, джентльмен, надземний, джемпер, бюджет, дзвоник.

Вправа 5. Прослухайте народну мудрість. Повторіть за викладачем, чітко вимовляючи голосні й приголосні.

У чужій пасіці бджіл не розведеш. Одна бджола меду не наносить.

Запам'ятайте! У деяких дієсловах при утворенні особових форм відбувається чергування [д] – [дж], [зд] – [ждж]; в інших частинах мови [д] – [ж], а не [д] – [дж]. **Наприклад:** водити – воджу, загородити – загороджений, але: загородити – загорожа.

Вправа 6. *Слухайте викладача, повторюйте у паузи.*

Їздити – їжджу – проїжджати – виїжджати. Садити – саджу. Розбудити – розбуджений. Народитися – народження. Гордитися – горджуся. Ходити – ходжу. Сидіти – сиджу. Водити – воджу. Уродити – урожай. Правда – справжній. Щадити – заощаджувати. Попередити – попереджений.

Вправа 7. *Запишіть під диктовку слова у дві колонки: в одну, де звуки Д і Ж, Д і З вимовляються окремо; у другу – слова, де ДЖ і ДЗ вимовляються разом.*

Вправа 8. *Перевірте, чи правильно ви записали.*

1) Бджола, ходжу, кукурудза, стверджувати, подзвонити, гудзик, дзеркало, раджу, джерело.

2) Переджнивний, середземний, відзнака, відживати, підзаголовок, надземний.

Вправа 9. *Запишіть під диктовку.*

Вправа 10. *Перевірте, чи правильно ви написали.*

1) Чоловік знає, коли виїжджає, але не знає, коли повернеться.

2) Навчай мене, моя мати, як свекрусі догоджати.

3) Перед дітьми сиділо гарненьке галчєня і прохало їсти, розкривши широко дзьоб.

4) Ніким не сходжені нас ждуть путі.

5) Лежать по всьому світу вздовж і вшир дороги биті і неїжджені шляхи.

8. Тренувальні вправи

Вправа 1. *Прочитайте уважно вірші, звертаючи особливу увагу на правильну вимову ненаголошених і наголошених голосних. Читайте кожен вірш кілька разів, поступово прискорюючи темп, домагаючись правильної вимови.*

1. На зеленому горбочку,
у вишневому садочку,

притулилася хатинка,
мов маленькая дитинка
стиха вийшла виглядати,
чи не вийде її мати.

(Л. Українка)

2. Сито.
Гей, у небі, у блакиті –
Хто там носить воду в ситі?
А те сито незоре:
Було біле, стало чорне.
Чудасія, чудасія –
Та ж те сито воду сіє!
Сіє, сіє воду сито –
На пшениченьку, на жито,
На ячмінь, овес, на просо,
На вербичку густокосу, –
Хай усе там зеленіє!
Сито в небі воду сіє!

(М. Петренко)

3. Журавлі летять.
Журавлі летять, курличуть,
Шлють останнє «прощавай!»,
Літечко з собою кличуть,
Забирають в теплий край.
Ой, як жалко мені літа
І журавликів моїх!
Та не буду я тужити,
Бо весною стріну їх.

(М. Познанська)

Вправа 2. *Читайте приказки, прислів'я, стежачи за вимовою голосних і приголосних.*

1. Сподівався дід на обід та й, не ївши, спати ліг.
2. І будень, і неділя – лінивому все безділля.
3. Друзі пізнаються в біді.
4. Хто вчиться змолоду, не зазнає на старість голоду.
5. Немазаний віз скрипить, а мазаний сам біжить.
6. Треба знати, де що сказати.
7. Дивиться лисицею, а думає вовком.
8. За двома зайцями не ганяйся.
9. Хто за все береться, тому нічого не вдається.

10. Треба нахилитися, щоб води напитися.
11. Молодець проти овець, а проти молодця сам вівця.
12. З добрим дружись, а лихих стережись.
13. Важко жить тому, хто від роботи біжить.
14. Вір очам своїм, а не чужим словам.
15. Раз обпечешся – другий раз остережешся.
16. Що посієш, те й пожнеш.
17. Узався за гуж – не кажи, що не дуж.
18. Під лежачий камінь вода не тече.
19. Що знаєш, що вмієш, те за плечима не носить.
20. Вчення в щасті прикрашає, а в нещасті утішає.
21. У чужому оці й порошок бачить, а в своєму – і сучка не добачає.
22. Шануй старших – молодші тебе шануватимуть.
23. Менше говори, а більше діла твори.
24. Слово – не горобець: випустиш – не піймаєш.
25. Як постелиш, так і поспиш.
26. Шила в мішку не сховаєш.
27. Така правда, як на вербі груші.
28. Берись дружно – не буде сутужно.
29. Бджола мала, а й та працює.
30. Їж пиріг з грибами, а язик держи за зубами.
31. Одна бджола багато меду не наносить.
32. Учений іде, а невчений ззаду спотикається.
33. Хто ледащо, тому їсти нема що.
34. Легше говорити, ніж зробити.
35. В лиху годину узнаєш вірну людину.
36. Держи голову в холоді, а ноги – в теплі: будеш жити вік на землі.
37. Дружній череді вовк не страшний.
38. Тиха вода греблю рве.
39. Добрий горщик, та поганий борщик.
40. Брехнею світ пройде, та назад не вернешся.
41. Робить, як море горить.
42. Вірний приятель – то найбільший скарб.
43. Жвавий, як рак на греблі.
44. Так розуміється на справах, як бик на окулярах.
45. В роботі «ох!», а їсть за трьох.
46. Губами говори, а руками роби.
47. Лінивого не добудишся, як мертвого не докличешся.

Вправа 3. *Читайте уважно скоромовки, чітко вимовляючи всі звуки. Поступово пришвидшуйте темп.*

1. Хитру сороку спіймати морока, а на сорок сорок – сорок морок.
2. На столі стоїть сільниця, у сільниці – сіль.
3. У маленької Сані перекинулися сани.
4. Принеси, синку, синьку, підсинить мама косинку, підсинить собі сорочку – піднеси ж синьку, синочку.
5. Соки́л з місця, сова на місце.
6. У кільця нема кінця.
7. На ложку та покуштуй горошку.
8. Вибіг Гришка на доріжку, на доріжці сидить кішка. Взяв з доріжки Гришка кішку, хай піймає кішка мишку.
9. Тишком-нишком вийшла мишка із нори. В шкребетушки ніс і вушка догори.
10. Сів шпак на шпаківню, заспівав шпак півню: ти не вмієш так, як я, я не вмію так, як ти.
11. Кипи, кипи, кашка, поки прийде Івашка.
12. В горішнику горішина горішками обвішана. Оришка й Тимішко струшують горішки.
13. Ходить квочка коло кілочка, водить діточок коло квіточок.
14. Не жаліла мама мила, мила мама милом Милу.
15. Пололи поле, поливали, на перепелів полювали.
16. Сорока сорок років сорока нитками сорок сорочок вишивала. Сорока сорок сорочок на сорок сороченят одягала.
17. Вередували вередниченьки, що не зварили варениченьки, не вередуйте, вередниченьки, – ось і зваряться варениченьки.
18. Клара у залі грає на роялі.
19. Ніс Гриць пиріг через поріг, став на горіх, упав на поріг.
20. – Гуси, гуси, гусенята! – гусенят багато в Гната. – Гей, гиля! – їм Гнат гука, відганяє гусака.

9. Милозвучність мови

Чергування У – В, І – Й, З – ЗІ – ІЗ

Правопис У	Приклади
1. Пригол. у пригол. 2. Початок речення у пригол. або після паузи	внесок у теорію ймовірностей У 1864 році ... У наш час... У мій говорити – умій слухати ↓ пауза
3. Голосн. у приголосні на в, ф, ст, тв, льв, зх...	конференція у Львові виконується у <u>всіх</u> сферах

Продовження таблиці

В			Приклади
1. Голосний	в	голосний	Опинитися в однаковій ситуації. Усе вирішилося в день від'їзду Завдання згруповані в такій послідовності. Найбільшу популярність в останні роки набули... В ім'я великого вченого ... Дріб, в якому ...
2. Голосний	в	пригол. крім в, ф, хв, льв ...	
3. Пригол.	в	голосн.	
4. Початок речення або після паузи	в	голосн.	
У-В не чергуються: а) у словах, що вживаються тільки з в або тільки з у ; б) у власних іменах і словах іншомовного походження			вдача, вклад, вправа, вступ (удача, уклад, управа, уступ – з іншими значеннями); взаємини, влада, власний, властивість, вплив і т.ін.; увага, ударник, узбережжя, указ, умова, усталення, установа, уява, а також у похідних утвореннях: вступний, владар, уважність, ударницький, умовний та ін.; Вдовенко, Врубель, Владивосток, Угорщина, Удовиченко, Урал, увертюра, ультиматум та ін.
І			Приклади
1. Пригол.	і	йотований голосн.	Примчались машини і їм навздогін санітарний фургон.
2. Початок речення або після паузи			І знову завмирає серце ... І от днями до редакції звернулась жінка.
3. Пригол.	і	пригол.	Досліджувалась і частота вживання ... війна і мир; добро і зло
4. При зіставленні понять			
Так само чергується початковий ненаголошений і з й в словах			Імення – ймення, імовірний – ймовірний, іти – йти, ідеться - йдеться
й			Приклади
1. Голосн.	й	голосний	Для цього й у діленому й у дільнику.. З цим пов'язано й принцип ... Слід підкреслити й те, що ... Але: Жінки і чоловіки
2. Голосн.	й	приголосний	

Продовження таблиці

з	Приклади
1. На початку речення, після паузи, перед голосним незалежно від закінчення попереднього слова 2. Після голосного перед приголосним, крім с, ш (іноді перед сполученням приголосних)	У кожного з нас ... — пов'язаний з вмінням ... — випишіть з тексту ... з давніх-давен ... ... однією з найпоширеніших помилок є ...
із	Приклади
1. Між свистячими і шиплячими звуками (з, с, ц, ч, ш, щ) 2. Між групами приголосних	Зненацька вихопився із жита рудий парубійко Я б душу вийняв із слухачів своїм співом. Контакт із співрозмовником
зі	Приклади
Перед сполученням приголосних (найчастіше перед з, с, ш, щ)	Не повернеться в мене язик назвати генієм того, хто експериментує зі злом.

Вправа 1. Перепишіть завдання, розкрийте дужки, добираючи потрібні варіанти. Обґрунтуйте вибір.

А) 1. (В, у) кого ви збираєтесь зупинитися (у, в) Києві? 2. (В, у)се вирішилося (у, в) день нашого приїзду. 3. Намагайся бути завжди справедливим (у, в) стосунках (з, із) людьми. 4. Хто ж не мріє побувати (у, в) Італії? 5. Коли ти повернешся (з, із, зі) (занять, відрядження, змагань)? 6. Я б не хотів ще раз опинитися (у, в) такій ситуації. 7. (В, у) Олени завтра буде день народження, а (у, в) мене післязавтра. 8. (З, із, зі) усіх нас ти найпрацьовитіший, (у, в) тебе золоті руки. 9. Необхідно перечитати (і, й) відредагувати статтю.

Б) 1. Дріб, (в, у) якому чисельник менший, ніж займенник, називається правильним. 2. Щоб перетворити десятковий дріб (в, у) звичайний, достатньо (в, у) чисельнику дробу записати число, що стоїть після коми, а (в, у) знаменнику – одиницю (з, із, зі) нулями, причому нулів має бути стільки, скільки цифр праворуч від коми. 3. Дійсні числа – це сукупність усіх раціональних (і, й) ірраціональних чисел. Інакше кажучи, дійсні числа – це нескінченні (періодичні (і,й) неперіодичні) десяткові дроби. 4. Пряму лінію (з, із, зі) обраними на ній початком відліку, одиничним відрізком (і,й) напрямом називають координатною прямою. 5. Об'єднанням множин А і В називається множина, що складається (з, із, зі) усіх елементів, які належать хоча б одній (з, із, зі) цих множин.

Вправа 2. *Перепишіть словосполучення, розкрийте дужки, добираючи потрібні варіанти. Обґрунтуйте вибір.*

А. Вимірювання енергетичних (й,і) кавітаційних характеристик; необхідно виконувати (з, із) дотриманням правил; за допомогою витратомірної шайби (й,і) диференціального манометра; вимірювання тиску на вході (й, і) виході; необхідно передбачити (в, у) схемі; вона містить (в, у) собі; способи обробки (й,і) аналізу результатів; (в, у) окремих випадках; завдання (й, і) методи роботи; (в, у) принциповій схемі; показники, наведені (в, у) таблиці.

Б. Змінюються фізико-хімічні властивості металу (й, і) забруднюється навколишнє середовище; (з, із, зі) зменшенням потенціалу; процеси окислення (й, і) відновлення; (в, у) тому числі; руйнування металів (в, у) морській воді (й, і) морській атмосфері; проникає (в, у) глиб; пов'язаний (з,із) руйнуванням; зв'язана (з, із, зі) зміненням енергії; так, (в, у) кислому середовищі..., а в (в, у) нейтральному...; (в, у) той же час; нерозчинна (в, у) воді; однак (в, у) реальних умовах.

Правопис основи слова

1. Правопис апострофа

<i>Апостроф пишеться</i>	<i>Приклад</i>	<i>Але!</i>
<u>Тільки перед я, ю, є, ї</u>		
1. Після губних Б, П, В, М, Ф <u>на початку кореня</u>	П'ять, б'ють, зв'язати, м'якість, нев'янучий	
2. Після губних Б, П, В, М, Ф <u>у середині кореня</u> , якщо перед ними стоїть або голосна, або Р.	Дерев'яний, торф'яний, пам'ять, прем'єр, суб'єкт	Цвях, святковий, різьбяр
3. Після Р у кінці складу	Пір'-я, бар'-єр	Бу-ря, зо-ряно
4. Після префіксів та першої частини складних слів , що закінчуються на приголосний	Возз'єднання, диз'юнкція, ін'єкція, з'ясувати, від'ємний, дит'ясла	
5. Після К у власних назвах, утворених від слова Лук'ян	Лук'янівка, Лук'янович, Лук'янець	
6. У словах іншомовного походження після Б, П, В, М, Ф, Г, К, Х, Ж, Ч, Ш, Р при роздільній вимові	Кон'юнктивіт, прем'єра, миш'як, Руж'є, інтер'єр	фюзеляж

Вправа 1. Перепишіть слова. На місці крапок, де треба, поставте апостроф. Поясніть правила його вживання.

Достопам...ятний, Б...єлград, з...єднати, дев...яносто, уп...ятьох, духм...яний, п...ятдесят, кам...яновугільний, нероз...ємний, Лук...янівка, повітр...я, роз...їзд, дріб...язковий, з...являтися, дев...ятсот, глином...ялка, тьм...яний, п...єзокристал, крем...яний, пор...ядок, безвітр...яний, сузір...я, обов...язок, кар...єр, мавп...ячий, без...ядерний, сурм...яний, трьох...етапний, олов...яний, торф...яний, перед...ювілейний, двох...ярусний, фотоз...йомка, В...ячеслав, сер...йозний, бл...еф, ф...юзеляж, суб...єктивний, комп...ютер, конвей...єр, цв...ях, довір...я, пом...якшити, черв...ячний, ад...єктивація, нерозв...язний.

Вправа 2. Перекладіть слова українською мовою.

Бесправие, вязкий, развязанный, премьер, адъютант, необъективный, объезжать, объем, объездной, объединение, мягкость, отсоединяющий, отрицательное число, объект, червяк, пятница, пятиугольник, пятигранный, пьедестал, безъязыкий, дизъюнкция, валерьянка, курьер, пьезограф, доверие, выяснить, смягчить, межъярусный, воздух, съезд, подрумяненный, Лукьяненко, пламенеть, трансевропейский, кипятить, славянин, от нечего делать, бесправие, вялить.

2. Правопис м'якого знака

М'який знак пишеться:

<i>Правило</i>	<i>Приклад</i>
1. Після д, т, з, с, ц, л, н у кінці слова та в середині слів перед твердими приголосними. М'який знак зберігається і в інших формах цих слів.	Мідь, вість, сталь, міць, тінь, мазь, вісь; Сядьмо, візьму-візьміть, близько – близькість, спільний-спільність
2. Після м'яких приголосних в середині складу перед О .	Льон, п'ятьох, цю-го, у ньо-го.
3. У суфіксах -цьк-, -зьк-, -ськ-, -оньк-, -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк- .	Російський, французький, маленький, козацький.
Але! У словах <i>баский (резвий), боязкий, в'язкий, ковзкий, різкий</i> та у похідних від них Ь не пишеться, бо в них звуки З та С не належать до суфікса.	
4. Після м'якого Л перед м'яким приголосним, крім Л .	Більший, пальці. Але! сіллю, вугілля.

Продовження таблиці

<p>5. У сполученнях:</p> <pre> / \ -льк / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ льц льч льц льч льц льч льч льч </pre>	<pre> / \ Валька / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ Вальці Вальчин Валька Вальчин Валька Вальчин Валька Вальчин </pre>
<p>6. В особових формах дієслів дійсного й наказового способів.</p>	<p>Підносить – підносьте, відтворюється, порадься, обчисліть, звільніться.</p>
<p>7. У словах іншомовного походження після м'яких приголосних д, т, з, с, ц, л, н перед я, ю, є, ї, йо.</p>	<p>Мільярд, Нью-Йорк, Лавуазьє, Ньютон, мільйон.</p>
<p>8. Після л наприкінці слова при м'якій основі.</p>	<p>Артикль, жаль.</p>
<p>Ь не пишеться</p>	
<p>1. Після губних і шиплячих (б, п, в, ф, м; ж, ч, ш, щ).</p>	<p>Дріб, степ, кров, сім, верф, ріж, піч, ідеш, хвощ.</p>
<p>2. Після р у кінці складу або слова</p>	<p>Муляр, ударте, Харків. <u>Виняток:</u> прізвище Горький та слова, похідні від нього.</p>
<p>3. Після н перед ж, ч, ш, щ та суфіксами -ськ-, -ство-.</p>	<p>Тонший, кінчик, український, слов'янство.</p>
<p>4. Між двома м'якими приголосними.</p>	<p>Радість, знання, міддю.</p>
<p>5. У буквосполученнях</p> <pre> / \ ЛК / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ лщ лч лщ лч лщ лч лч лч </pre>	<pre> / \ рибалка / \ / \ / \ / \ / \ / \ / \ рибалці рибалчин рибалка рибалчин рибалка рибалчин рибалка рибалчин </pre>
<p>6. У словах</p>	<p>Бац, клац, бал, метал, п'єдестал, шприц, палац, міцний, шістсот, п'ятсот, п'ятдесят, шістдесят, шістнадцять, п'ятнадцять.</p>

Вправа 1. *Перекладіть українською мовою. Поясніть правотис Ъ або його відсутність в українській мові.*

Марганец, миллиард, изобретательский, миллион, криворожский, общий, остается, затормозить, находится, внезапность, славянство, издаешь, величие, кончик, узнаешь, преподаватель, высказываться, выкристаллизуется, меньший, накипь, ударьте, адвокатский, образовательный, изолированный, всеволновой, касательная, календарь, броуновский, выпрямитель, водород, биллион, вправо, конструкторский, достаточно, выключа-тель, емкость, заканчивать, зубец, осевой, блокировочный, дробь, нулевой, Ньютон, открытие, заклепка (действие), отверстие, отражатель, резкость, смесь, цветной.

Вправа 2. *Перетишіть слова, вставляючи, де необхідно, м'який знак замість крапок.*

Дон...ці, дівчин...ці, спіл...ці, сторін...ці, крижин...ці, земел...ці, стеб-линон...ці, жмен...ці, скрин...ці, кін...ці, зірон...ці, кул...ці, гол...ці, чарун...ці (чарунка – ячейка).

Вправа 3. *Знайдіть рядок, в якому допущено помилку при вживанні м'якого знака.*

1. А. Ательє. Кінцівка. Промінчик. Кільце.
Б. П'ятсот. Волинський. Руж'є. Цвях.
В. Зменшувати. Рибонці. Дитинці. Мільйон.
2. А. Молотьба. Зменшувати. Мільярд. Няньчити.
Б. Доньчин. Інший. Дев'ятсот. Кобзар.
В. Натальці. Гільці. Шприц. Селянці.
3. А. Утрьох. Тонший. Кишеньці. Корінчик.
Б. Гуашь. Шістдесят. Освітнянський. Різьбяр.
В. Шістсот. Боязкий. Велетенський. Доводиться.

Вправа 4. *Вставте, де необхідно, м'який знак.*

Відповідач..., закін...ченість, мовознавец..., міс...кбанк, мистец...кий, вмикач..., мен...ший, обабіч..., кіл...кіст..., ліворуч..., мален...кий, обо-піл...ний, забезпечуєт...ся, простеж...те, зацікав...тєся, біл...шіст..., інша річ..., чотир...ох, поділ...с...кий, безгріш...шя, слиз...кий, кров..., створю-єт...ся, обіруч..., київс...кий, середн...овіччя, близ...кий, вуз...кий, волос...ся, насип..., громадян...с...кий. бракон...єр, с...огодні.

Вправа 5. *Затишіть слова. Поставте, де необхідно, апостроф чи м'який знак.*

Диз...юнкція, автопавіл...йон, кон...юнктура, кур...йоз, об...єм, Фур...є, пам...ять, об...єднання, фотоз...йомка, ал...янс, Монтеск...є, модел...єр, япон...с...кий, інтерв...ю, запоріз...кий, Хар...ків, Гор...кий, сяд...те, ін...ший, управлін...с...кий, здійснюєт...ся, хвилюєш...ся, л...отчик, зваж...ся, між...європейс...кий, під...їзд, від...ємник, спрац...овування.

Вправа 6. *Поставте подані дієслова в II особі однини та множини теперішнього або майбутнього часу дійсного способу, а також у III особі множини.*

Боротися, розширюватися, простежити, зупинитися, міститися, знайти, відбутися, догоряти, забезпечити, підвищити, знаходити, зупинитися, дивитися, прославитися.

Вправа 7. *Від поданих нижче дієслів утворіть наказовий спосіб однини й множини.*

Дивитися, прославитися, розтанути, боротися, кинути, сісти, залишити, просунути, спочити, бути, посилити, подивитися, повідомити, взяти, зробити.

3. Правопис голосних

У складах з ненаголошеним голосним пишеться та сама літера, що й під наголосом.	Великий – велич, держу – одержати, качиний – качка, кожух – ко́жа, живе – жити.
<p align="center">Пиши А</p> <p>1. Після Г, К, Х перед складом з наголошеним <u>а</u>.</p> <p>2. У дієслівних основах перед наступним складом з <u>а</u>, при цьому дієслово означає тривалу, багаторазову дію.</p>	<p>Гаразд, хазяїн.</p> <p>Виняток: козак, допомага<u>а</u>ти.</p>
<p align="center">Пиши О</p> <p>1. Після Ж, Ч, Ш, ДЖ, перед: – твердими приголосними – перед складом з А, О, У, И.</p> <p>2. У дієслівних основах, коли дієслово має значення одноразової дії (при цьому в наступному складі відсутній звук <u>а</u>).</p>	<p>Шо<u>о</u>стий, чо<u>о</u>рний, звечо<u>о</u>ра, чо<u>о</u>ловік, жо<u>о</u>наний, жо<u>о</u>лудь. Допомо<u>о</u>гти, зр<u>о</u>бити.</p> <p>Виняток: про<u>о</u>водити – про<u>о</u>воджати.</p>

Продовження таблиці

<p align="center"><u>Пиши Е</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Якщо при словозміні сумнівний звук випадає 2. Після Ж, Ч, Ш, ДЖ у коренях слів: <ul style="list-style-type: none"> - перед м'якими приголосними; - перед складом з голосними Е, И, з іншими голосними; 3. У дієсловах, що мають значення одноразової дії, а в наступному складі відсутній звук А. 4. У групах -ере- й -еле-. 5. У суфіксах -ен-, -енк-, -еньк-, -ер(о), -есеньк-, -ечк-, -тель. 	<p>Серп<u>е</u>нь – серп<u>н</u>я, веч<u>е</u>ряти, чер<u>н</u>етка, ш<u>е</u>сте- ро, пш<u>е</u>ниця, чер<u>г</u>овий.</p> <p>Заст<u>е</u>л<u>и</u>ти.</p> <p>Б<u>е</u>рег, п<u>е</u>лена. Доруч<u>е</u>ний, с<u>е</u>mero, книж<u>е</u>- чка.</p>
<p align="center"><u>Пиши И</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. У коренях слів після твердих приголосних. 2. У коренях слів, де в споріднених словах російської мови пишеться Ы або И. 3. У словах з -ий. 4. У корені слова, якщо сумнівний И не випадає 5. У закінченні іменників і прислівників після Г, К, Х. 6. У дієсловах перед наступним складом з голосним А (дієслово означає тривалу або багаторазову дію). 	<p>Ш<u>и</u>рокий, ш<u>и</u>т, г<u>и</u>ря, к<u>и</u>- лий, к<u>и</u>сень, с<u>и</u>рий р<u>и</u>ба, к<u>и</u>п'яток, к<u>ри</u>ло.</p> <p>Ч<u>и</u>й, ш<u>и</u>й, б<u>и</u>й, л<u>и</u>й. Пал<u>и</u>ця – палиць, паст<u>и</u>р – пастиря. Вимог<u>и</u>, верх<u>и</u>, оскільки<u>и</u>, навкол<u>и</u>шки. Заст<u>и</u>лати, зуп<u>и</u>няти.</p>
<p align="center"><u>Пиши І</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. На початку слова. 2. В основах незапозичених слів, де в споріднених словах російської мови пишеться О або Е. 3. Після Ж, Ч, Ш, Щ, Г, К, Х у коренях слів, якщо сумнівний голосний чергується з О або Е. 	<p>Істина, інш<u>и</u>й. Чіт<u>и</u>стість (четк<u>о</u>сть), г<u>и</u>стість (гост<u>и</u>ть). Г<u>и</u>рка – гора, ш<u>и</u>стість – шести, заг<u>и</u>н – загон<u>у</u>.</p>
<p align="center"><u>Пиши Ї</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. На початку слова й після голосного. 2. Після м'якого приголосного (на письмі – з м'яким знаком) 3. Після твердого приголосного (на письмі – з апострофом) 4. Після голосного в іншомовних словах 	<p>Ї<u>д</u>кий, ї<u>х</u>ати, Украї<u>н</u>а, мої, твої. Ананьї<u>н</u>.</p> <p>З'ї<u>д</u>, під'ї<u>х</u>ати.</p> <p>Архаї<u>ч</u>ний, еліпсої<u>д</u>, целу- лої<u>д</u>, руї<u>н</u>а.</p>
<p align="center"><u>Пиши Я, Ю, Є</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. На початку слова й після голосного для позначення звукосполучень й+а, й+у, й+е 2. Після приголосного для позначення сполучення м'якого приголосного з а, у, е 	<p><u>Я</u>кість, твоє<u>ю</u>, ємні<u>с</u>ть.</p> <p>Р<u>я</u>д, л<u>ю</u>д, останн<u>е</u>.</p>

В усіх інших випадках щодо правопису голосних звертайтеся до словника.

Вправа 1. Замініть слова або знайдіть однокореневі, щоб на сумнівну голосну падав наголос. Вставте пропущені букви.

Б...блійський, по...здка, в...личина, кр...жастий, зл...бливий, ч...рговий, в...зьми, відч...слати, м...нливий, зап...тання, ц...гляний, секр...тар, сф...рбувати, сх...пити, не с...диться, впл...вати, с...рдитий, набл...жатися, сп...пелити, розч...пити, л...гкий, ч...сельник, спл...тити.

Вправа 2. Замість крапок вставте О чи А.

Б...гатство, к...зак, допом...гти, г...разд, к...мірка, л...паточка, г...рячий, к...ровай, зб...гачений, перем...гти, б...рсук, кр...хмаль, допом...гати, перем...гати.

Вправа 3. Замість крапок вставте О чи Е.

Ч...тири, ш...стеро, ж...лудь, ж...рстокість, верш...к, звеч...ра, ж...рдина, ж...втець, верш...чок, ч...твер, реш...то, міш...чок.

Вправа 4. У поданих нижче словах вставте відповідну голосну Е, И, О, А, І.

Вит...рти – вит...рати, пом...рати – невм...рущий, допом...гти – допом...гати, приб...ру – приб...раю, вим...рти – вим...рати, перем...гти – перем...гати, ск...кати – ск...чити, зл...мити – зл...мати, укл...нитися – кл...нятися; п...кучість, щ...тина, менш...сті, свіж...сті, вим...гати, сх...пити, вир...стити, вигр...бти, збер...гати, вип...кати, виб...рати, потр...бувати.

Вправа 5. Перекладіть українською мовою.

Блестеть, заливать, проблематичный, ресурсы, семинар, результат, технический, скрипеть, развивать, категория, принципиальный, дифференциальный, широкий, активизировать, критичный, математика, стратегический, глубинный, эффективность, концентрировать, принципиальный, пленарный, рассматривать, терпеливый.

4. Чергування голосних О, Е з І.

Згадаймо!

1. Відкритий склад
(закінчується на голосну)

О	Е
Доро-га	пече-ний
Свідомо-сті	у своє-му
Спосо-бу	у коре-ні

Закритий склад
(закінчується на приголосну)

І(Ї)	
доріг	піч
свідомість	у сво-їм
спосіб	корінь

Виняток: кілок, кілка, кілковий; кінець, кінчати, кінцевий.

2. Іноді **О** та **Е** чергуються з нулем звука: *день-дня, будень-будня*.

Вправа 1. Замініть подані слова, доберіть до них споріднені, щоб відбувалося чергування *О, Е з І*.

Зразок: голова – голів, голівонька.

Спосіб, бік, печений, нести, вивозити, чесність, гора, рости, дотепність, вільний, двір, везти, перемогти, вхід, особа, слово, дріт, політ.

Вправа 2. Змініть назви населених пунктів так, щоб у них відбувалося чергування *О, Е (Є) з І(Ї)*.

Київ, Миколаїв, Кривий Ріг, Харків, Обухів, Бориспіль, Чернігів, Канів, Кишинів, Тернопіль, Ржищів, Бердичів, Богодухів, Васильків, Горохів, Глухів, Золочів, Львів.

Вправа 3. Вставте одну з пропущених букв *О, Е* чи *І*.

Дзв...ночок, р...к, гол...вонька, гол...вка, кам...ня, сль...за, п...чений, пор...г, ль...ду, крем...нь, пап...ру, б...єць, спос...б, потр...бний, щ...тина, теплопров...дність, ш...сти, окр...п, кам...ня.

Вправа 4. Поставте іменники в родовому відмінку однини або множини.

Січень, корінь, вітер, шматок, вогонь, кінець, березень, рівень, хлопець, велетень, вікно, доріжка, папір, вислів, вірець, коло, вибір, дзвін, шепіт, відбій, важіль, газопровід, біль, якір, перехід, шматок, електропровідність.

5. Правопис **І, Ї** та **И** в словах іншомовного походження

Пиши І	Переклад
1. На початку слова.	Ідея, Іліада, інструкція, інтернаціональний, Індія, Іспанія, Ібсон, Ізабелла.
2. Після приголосних перед голосним та Й .	Артеріальний, геніальний, діалектика, індустріалізація, матеріал, соціалізм, клієнт, радіус, соціологія.
3. У більшості географічних, власних назв після всіх приголосних.	Капрі, Міссісіпі, Ніл.
4. У кінці невідмінюваних слів.	Парі, таксі, попурі.
Пиши Ї	
Після голосного.	Мозаїка, наївний, прозаїк, руїна, Енеїда, Ізмаїл, Каїр.

Продовження таблиці

Але! У складних словах, де перша частина закінчується голосним, на початку другої частини слова, а також у позиції після префікса, що закінчується на голосний або приголосний, пишеться І : <i>староіндійський, новоірландський, антиісторичний, поінформувати, безідейний, дезінтеграція, дезінфекція, розіграш.</i>	
Пиши І	
1. У загальних назвах після приголосних Д, Т, З, С, Ц, Ж, ДЖ, Ч, Ш, Р.	Дизель, динамо, диплом, директор, методика, інститут; математика, стимул, текстиль; зигзаг, позиція; силует, система; цистерна, цифра; режим, джигіт, джинси; речитатив; ширма, шифр; бригада, фабрика.
2. У географічних назвах з кінцевими -ида, -ика.	Антарктида, Америка, Атлантида, Арктика, Атлантика, Балтика, Корсика, Мексика.
3. У географічних назвах після приголосних ДЖ, Ж, Ч, Ш, Щ, Ц перед приголосним.	Алжир, Вашингтон, Вірджинія, Лейпциг, Чикаго, Чилі.
4. У звукосполученнях -ри- перед приголосними (крім Й) у географічних назвах.	Великобританія, Крит, Мавританія, Мадрид, Париж.
5. У деяких географічних назвах згідно з традиційною вимовою та в похідних від них словах.	Аддис-Абеба, Аргентина, Братислава, Бразилія, Ватикан, Единбург, Єгипет, Єрусалим, Китай, Кордильєри, Пакистан, Палестина, Сардинія, Скандинавія, Тибет.

Вправа 1. На місці крапок поставте **І, И** або **Ї**.

Агност...ц...зм, альтру...зм, ар...тм...я, ...н...ц...ат...ва, аморти...зац...я, геро...чний, ...нту...ц...я, кол...з...я, мульт...пл...кац...я, ...ндустр...ал...зація, колокви...ум.

Вправа 2. Перекладіть українською мовою наведені слова.

Абитуриент, дидактика, діалектизм, інспекція, шифер, абсолютизм, бізнесмен, циркуль, брикет, симетрія, дегенерація, лектор, аеродинаміка, активізація, асоціація, дисплей, корупція, дефіс, ієрархія, тарифікація, естетика, декада.

Вправа 3. Вставте пропущені букви.

Абсц...са, акс...ома, акт...вація, акуст...ка, алгебра...чний, алгор...тм, аморти...затор, ампл...туда, ант...фриз, антрац...т, апл...ката, арх...тектура, аерод...нам...ка, бейс...к, б...полярність, б...сектриса, б...льйон, габар...т, газ...ф...кація, д...аграма, д...апазон, д...агональ, д...наометр, д...польний, д...сбаланс, д...ференц...йований, д...сперсія, д...сковод, ...мпульсний, ...ндикаторний, ...зольований, калор...метр, к...немат...ка, к...нескоп, ко-

еф...ц...єнт, люм...несценція, логар...фм, маг...страль, мед...ана, мер...діан, рад...оакт...вність, рад...кал, ем...с...я, ел...пс.

Вправа 4. *Перекладіть словосполучення українською мовою.*

Интерференционный микроскоп, физиологический минимум, поливинилхлоридная пленка, градиент плотности, гидрофобное покрытие, аддиционная полимеризация, акарицидный препарат, дивидентный арбитраж, дифференциальный входной сигнал, аудиторская проверка, бизнес рисковий, периферийные контроллеры, тарификационная ведомость, депозитарий инвестиционного фонда, диверсификация валютных резервов, региональный дилер, динамический диапазон, генеральный дистрибьютор, цифровой дисплей, аналоговый интерфейс, интегральная интенсивность, симплексный канал, линия идентификации, таблица идентификаторов.

6. Буквосполучення ЙО, ЇО

Запам'ятайте! Якщо є якийсь сумнів щодо правопису **ЙО** чи **ЇО**, необхідно з'ясувати, де стоїть сумнівне буквосполучення.

Якщо сумнівне буквосполучення стоїть на початку слова або складу,

пиши ЙО! Наприклад, *його*

Якщо сумнівне буквосполучення стоїть у середині складу,

пиши ЇО! Наприклад, *у нього*

Вправа 1. *Вставте на місці крапок потрібні букви.*

Зна...омство, лікт...овий, с...огоднення, окра...ок, лиц...овий, д...огт...овий, ра...он, з...омка, під...ом, вс...ого, домал...овувати, під...омник, кол...оровий, син...ого, ма...онез, п'ят...ох, крайн...ого, міль...он, с...омий, чотир...ох, ус...ого, кул...овий, кол...орочутливість, спрац...овувати, ос...овий, нул...овий, ізол...ований, всесвітн...ого, кра...овий, завальц...овування, достатн...о, диференці...ований, двохос...овий, граду...ований, внутрішн...оатомний, Корол...ов.

Вправа 2. *Перекладіть українською мовою. Утворіть чоловічі імена та по батькові від поданих слів.*

Андрей, Виталий, Юрий, Николай, Анатолий, Аркадий, Алексей, Терентий, Сергей, Василий, Геннадий, Валерий.

Вправа 3. Перекладіть словосполучення українською мовою.

Под действием окружающего пространства; изделия из многих металлов; 20% всего мирового производства; радиально-осевая турбина; находится в среднем положении; режим зависит от его конструкционных особенностей; находится в этом состоянии; орды завоевателей; отвоеванная территория; тяжелый на подъем; эмалированная посуда; нулевой вариант.

7. Чергування приголосних

При словозміні і словотворенні відбувається чергування приголосних.

Приголосні	Приклад
1. а) Г-З-Ж б) К-Ц-Ч в) Х-С-Ш	Друг-друзі-друже; допомогти-допоможу; возити-вожу Рука-руці-рученька; плакати-плачу Вухо-у вусі-вушко; носити-ношу; колихати-колишу
2. а) Г-Ж-З+-СЬК(-ИЙ), -СТВ(-О) -----ЗЬК (-ИЙ), -ЗТВ (-О);	Ладога – ладозький; Париж –паризький; боягуз – боягузтво.
б) К-Ч-Ц+-СЬК(-ИЙ), -СТВ(-О) -----ЦЬК (-ИЙ), -ЦТВ (-О);	Овруч – овруцький; німець – німецький.
в) Х-Ш-С+-СЬК(-ИЙ), -СТВ(-О) -----СЬК (-ИЙ), -СТВ (-О).	Козак – козацький. Птах – птаство; товариш – товариський; Одеса – одеський.
Але! У даній ситуації залишаються незмінними та не чергуються інші приголосні, а також не відбувається чергування в деяких словах іншомовного походження.	Завод – заводський; турист – туристський; казах – казахський; Гаага – гаагський; тюрк – тюркський, Нью-Йорк – нью-йоркський.
3. а) ЦЬК + -ИН ---- ЧЧИН б) -СЬК, -СК, -СОК + -ИН ---- ШЧИН	Гайдамацький – гайдамаччина Львівський – Львівщина; віск – вощина; пісок – піщина
4. -СК-, -ШК- + -АН ---- Щ (-АН)	Віск – вощаний; дошка – дощаний
5. -СК-, -СТ- ---- -Щ	Тріск – тріщати; вгостити – вгощати
6. -ЗК- ---- -ЖЧ	Брязк – бряжчати
7. -Г, Ж, З ---- ЖЧ	Дорогий – дорожчий; дужий – дужчий; вужкий – вужчий
8. С----Щ	Високий – вищий

Продовження таблиці

9.	К, Ц + -Н- ---- Ч(Н)	Молоко – молочний; криниця - криничний
Але! Рушник, рушниця, соняшник, дворушник, торішній, мірошник, сердешний (у значенні бідолашний)		
10.	Д ---- ДЖ	Ходити – ходжу
11.	ЗД ---- ЖДЖ	Їздити – їжджу
12.	ЗК ---- ЖЧ	Брязкати – бряжчати
13.	Т ---- Ч	Летіти – лечу
14.	СТ ---- Щ	Пустити – пущу
15.	Б ---- БЛ	Губити – гублю
16.	П ---- ПЛ	Купити – куплю
17.	В ---- ВЛ	Ловити – ловлю
18.	М ---- МЛ	Шуміти – шумлю
19.	Ф ---- ФЛ та ін.	Графити – графлю

Вправа 1. *Змініть форми поданих нижче слів або утворіть однокореневі слова таким чином, щоб відбулось чергування Г-З-Ж, К-Ц-Ч, Х-С-Ш. Зразок: шибка – шибці; нога – нозі – ніжки; книга – книзі – книжковий.*

Підлога, поверх, козак, кожух, дуга, далекий, перемога, успіх, запах, друг, порох, дорога, слух, бік, носити, лексика, відвага, напруга, рух, безпека.

Вправа 2. *Поставте подані нижче іменники І відміни у давальному і місцевому відмінках однини.*

Взірець: книга – книзі – у книзі

Естетика, віха, смуга, крапелька, дорога, критика, райдуга, епоха, спілка, допомога, кібернетика, техніка, колега, вчителька, заслуга, космонавтика, увага, фонетика, логіка.

Вправа 3. *Подані нижче слова поставте в місцевому відмінку. Слідкуйте за чергуванням приголосних.*

Епілог, поверх, круг, бік, берег, кожух, ріг, дух, вік, рік.

Вправа 4. *Від поданих нижче слів утворіть нові слова за допомогою суфіксів -ськ(ий), -ств(о), пам'ятаючи про чергування приголосних.*

Волга, Козелець, Дрогобич, Вінниця, Прилуки, печеніг, гігант, Карпати, половець, Буг, Запоріжжя, Черкаси, Поділля, чиновник, Полісся, студент, нацист, Миргород, Ужгород, бджільник, Гадяч, кріпак, козак, Львів, товариш, Бахмач, Одеса, Сиваш.

Вправа 5. Утворіть іменники з суфіксами –ччин(а), -щин(а).

Чернівецький, уманський, козацький, дрогобицький, харківський, житомирський, черкаський, гайдамацький, донецький, гуцульський, львівський, київський, чернігівський, полтавський, хмельницький, батьківський.

Вправа 6. Утворіть прості форми вищого ступеня порівняння прикметників.

Дорогий, високий, вузький, глибокий, короткий, товстий, далекий, дужий, слабкий, низький, рідкий, тяжкий, гіркий.

Вправа 7. Утворіть просту форму найвищого ступеня прикметників.

Довгий, швидкий, близький, легкий, тонкий, тяжкий, короткий, глибокий, молодий, широкий, солодкий.

Вправа 8. Утворіть пасивні дієприкметники від поданих дієслів.

Зразок: запровадити – запроваджений, скосити – скошений.

Закрутити, запросити, ознайомити, зробити, узгодити, скрутити, загородити, спекти, виїздити, зарядити, випрямити, зберегти, присвятити, ствердити, намотити, заправити, виробити, стригти, заплатити.

8. Спрощення приголосних

Згадаймо! При словозміні і словотворенні іноді виникає важкий для вимови збіг кількох приголосних. Тому у вимові та на письмі відбувається спрощення.

Найчастіше спрощення відбувається в таких групах приголосних:

-СТН- – -СН-	захист – захисник
-СТЛ- – -СЛ-	користь – корисливий
-ЗДН- – -ЗН-	проїзд – проїзний
-ЖДН- – -ЖН-	тиждень – тижневий
-ЗКН- – -ЗН-	брязк – брязнути
-СКН- – -СН-	тиск – тиснути

Виняток: кістлявий, зап'ястний, пестливий, хвастливий, хвастнути, шістнадцять, випускний, пропускний, рискнути, вискнути (від виск), тоскно, скнага (скупец), скніти (прозябать), бризкнути і споріднені з ними, а також більшість слів іншомовного походження.

Зверніть увагу! У російській мові спрощення відбувається тільки у вимові, а не на письмі: счастливый, проездной, областной.

Вправа 1. *Перекладіть подані нижче слова українською мовою.*

Защитник, недельный, каждый, завистливый, контрастный, проездной, шестьсот, качественный, солнце, доблестный, участник, агентство, солдатский, целостный, гигантский, честный, студенческий, совестливый, шестнадцать, корыстный, блеснуть, фашистский.

Вправа 2. *Від поданих нижче іменників утворіть прикметники. Пам'ятайте про спрощення в деяких групах приголосних.*

Пристрасть, злість, честь, тиждень, кількість, область, швидкість, об'їзд, студент, щастя, користь, жалість, без користі, проїзд, добра совість, очистити.

Вправа 3. *Перетишіть слова, вставте, де необхідно, пропущені букви.*

Час...ковий, безвиїз...ний, облас...ний, балас...ний, ус...ний, швидкіс...ний, стриж...невий, влас...ний, ціліс...ний, піз...ній, виїз...ний, студент...ський, зліс...ний, хис...кий, натис...нення, кількіс...ний, рідкіс...ний, намас...лений, хрус...кий, згас...нути, запас...ний, жорс...кий, міс...кість, громіз...кий, віднос...ний, безконтакт...ний, очис...ний, п'я...десять, учас...ник, тріс...нути.

Вправа 4. *Запишіть подані словосполучення українською мовою. Поясніть, які групи букв спрощуються на письмі й під час вимови, а які – тільки у вимові.*

Шестьдесят процентов, высококачественный, проездные документы, президентский указ, участники торжественного мероприятия, туристическое агентство, контрастное изображение, гигантский завод, в шестнадцатой степени, защитный код.

Вправа 5. *Запишіть українські приказки, вставляючи, де потрібно, пропущені букви.*

1. Заздріс...ний від чужого щастя сохне.
2. Пташка маленька, а й та сер...це має.
3. Вчитися ніколи не піз...но.
4. Де слова мас...ні, там пироги піс...ні.
5. Усі в сім'ї сплять, а невіс...ці молоти велять.
6. Хочеш бути щас...ливим, то не будь лінивим.
7. Заздріс...ний від чужого щастя сохне.
8. Краще чес...но вмерти, як нечес...но жити.
9. Підлес...лива людина – гадюка під квітами.
10. Як будеш чес...но працювати, то прийде сама доля до хати.

Вправа 6. У котрому рядку допущено помилку при спрощенні.

1. А. Тижневий. Проїздний. Улесливий. Чесний.
Б. Місцевість. Виїзний. Щасливий. Рідкісний.
В. Обласний. Хвастливий. Гігантський. Невістці.
2. А. Швидкісний. Персні. Якісний. Захисний.
Б. Кореспондентський. Намісник. Улесливий. Цілісний.
В. Буревістник. Щотижня. Заздрісний. Їжджу.
3. А. Під'їзний. Тріснути. Пестливий. Гігантський.
Б. Ненависний. Закарпатський. Шелеснути. Радісний.
В. Безвісний. Безвиїздний. Проїзний. Очисний.

9. Подовження приголосних

Згадаймо! У позиції *між двома голосними* подовжуються букви **Д, Т, З, С, Ц, Л, Н, Ж, Ч, Ш.**

Наприклад: суддя, гілля, узбережжя.

Але: безсмерття. Поволжжя, радістть, лисття.

<i>Правило</i>	<i>Приклад</i>
Подвоєні приголосні, що відображають подовження, пишуться: а) перед Я, Ю, Є, І в усіх відмінках іменників середнього роду II відміни (за винятком родового відмінка множини); б) перед Я, Ю, І , а також перед Е після твердих Д, Т, Л в усіх відмінках (крім родового множини) іменників чоловічого й жіночого роду I відміни; в) перед Ю в орудному відмінку однини іменників жіночого роду III відміни; г) перед Я в прислівниках; д) перед Я, Є у формах теперішнього та майбутнього часу дієслова <u>ЛИТИ</u> .	Колос <u>с</u> я, обличч <u>ч</u> я, житт <u>т</u> я Судд <u>д</u> я, судд <u>д</u> і, судд <u>д</u> ю, судде <u>е</u> ю Сіль – сілл <u>л</u> ю Піч – пічч <u>ч</u> ю Але! повіст <u>т</u> ю, любов'ю, матір'ю Навманн <u>н</u> я Лл <u>л</u> ю, лл <u>л</u> еш, лл <u>л</u> є, лл <u>л</u> ємо, лл <u>л</u> ете, лл <u>л</u> ють, вилл <u>л</u> ю, налл <u>л</u> ю

Вправа 1. Утворіть від поданих нижче дієслів іменники середнього роду II відміни. З'ясуйте, в яких випадках відбувається подовження.
Зразок: підносити – піднесення.

Здобути, смітити, веліти, значити, горіти, визволити, відчувати, мислити, створити, чути, зберегти, жити, знищити, креслити, змагатися, завоювати, прагнути, зобов'язати, наближати, захопити, народити.

Вправа 2. Подані нижче іменники поставте в орудному відмінку однини.

Зразок: сіль – сіллю.

Швидкість, зав'язь, вихованість, розповідь, грань, даль, відстань, чверть, ненависть, кров, сталь, стійкість, осінь, міць, заповідь, відданість, єдність, мораль, деталь, жовч, ртуть, гостинність.

Вправа 3. Замість крапок, де необхідно, поставте пропущені букви.

Подвоєн...я, безсмерт...я, безліч...ю, молодіст...ю, ділен...я, гіл...ястий, повніст...ю, дол...ють, насил...я, відкрит...я, нал...єш, мудріст...ю, відби...тя, колос...я, шерст...ю, суд...я, молод...ю, швидкіст...ю, відчут...я, Запоріж...я.

Вправа 4. Перекладіть подані нижче слова українською мовою.

Знанием, бытие, Подолье, поверье, трехсотлетие, завязью, значение, рассказом, матерью, отречение, ценностью, в Закарпатье, вылью, законностью, жестью.

10. Подвоєння приголосних

Правило	Приклад
Подвоєння приголосних в українській мові відбувається при збігу приголосних на межі значущих частин слова:	
<ul style="list-style-type: none"> • префікса й кореня • двох префіксів • кореня і суфікса • двох суфіксів • у зворотних дієсловах минулого часу з основою на С перед часткою -ся • у складноскорочених словах • у наголошених прикметникових суфіксах -енн, -анн, -янн. 	<p>Від-давна, зав-вишки Воз-з'єднання Цін-н-ий, закон-н-ий Письмен-ник, годин-ник Розріс-ся, проніс-ся</p> <p>Міськ-ком, військ-комат Здоров-єнн-ий, зліч-єнн-ий, незрівн-янн-ий</p>
Пам'ятайте! В українській мові, на відміну від російської, ніколи не подвоюється Н у суфіксах дієприкметників та похідних від них словах: сказаний, напружено.	